

Presentasjon av dr.avhandling

«Ein lut av det nære levande livet». Tradisjon, tradisjonselementer og tradisjonsforskere. En studie av spørrelisterien *Ord og sed* 1934–1947

Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo

Disputas: 25 mai 2018

Åmund Norum Resløyken

Ord og sed, som jeg undersøker i min avhandling, var en spørrelisteserie for innsamling av folketradisjon som ble utgitt som tidsskrifter i årlig numre fra 1934–1947. Tidsskriftet kom ut i til sammen 10 nummer, årlig fra 1934–1942, og ett i 1947 som samlet alle spørrelistene utgitt under de siste krigsårene. Etter 1947 gikk tidsskriftet over til å bli *Norveg*, som hadde undertittelen *ny serie av Ord og sed* hvor det fram til 1958 i tillegg finnes 8 spørrelister i *Ord og sed*-serien. *Ord og sed* inneholder primært spørrelister og noen få artikler. Spørrelistene har ofte lange innledninger, som forklarer tema, og følger opp med detaljerte og ofte ledende spørsmål, gjerne med eksempler. I min avhandling har jeg først og fremst forholdt meg til de 10 tidsskriftutgivelsene av *Ord og sed*, fra 1934–1947.

Ord og sed-listene var inspirert av såkalt *Wörter und Sachen*-forskning, som var opptatt av å samle inn informasjon om ord og samtidig de gjenstandene og praksisene de var knyttet til.

Ord og sed kan overordnet sies å være et forsøk på å gjøre det samme med skikker eller tradisjoner. Det var en måte å samle inn navn på forskjellige gjenstander og praksiser,

og samtidig beskrivelser av disse objektene selv, deres praktiske bruk, og ikke minst geografiske plassering.

Nils Lid (1890–1958), har på mange måter blitt hovedpersonen i min fortelling om *Ord og sed*. Han var initiativtageren bak serien og leder for Nemnda til gransking av norsk nemningsbruk (senere Nemnda til gransking av folkesed og nemningsbruk), som utgav dem. Han var tilknyttet Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Norsk folkeminnesamling og Universitetet i Oslo på forskjellige måter før han ble Norges første professor i folkelivsgransking eller etnologi ved Universitetet i Oslo i 1940.

Lid var spesielt opptatt av religionshistoriske problemstillinger i sin forskning og jobbet mye med folketro og opprinnelsen til den. Han var spesielt inspirert av Wilhelm Mannhardts (1831–1880) ideer om jordbruksskikker som rester av en primitiv fruktbarhetskult og hadde også brukt spørreliste som metode for sin forskning på 1860-tallet. Mannhardts teorier ble popularisert gjennom James George Frazers *The Golden Bough* (første gang utgitt i 1890). Det var Frazers bruk av Mannhardt som nok var grunnlaget for at en generasjon av folkeminnereforskere tok opp igjen Mannhardts teorier.

Vesentlig for Lid, som han hadde fra Mannhardt og Frazer, var at skikker var mer stabile enn myter og kunne derfor vise tilbake til eldre kulturtrinn. Det var derfor til skikkene Lid ville gå for å finne opprinnelsen til folketro og andre folketradisjoner og det er her vi finner bakgrunnen for *Ord og seds* fokus på skikker.

Lids fokusering av granskingen på skikker heller enn myter, dannet for han

grunnlaget for «en moderne folkelivsgranskning». Lid anså det i første rekke som et en metodisk heller enn teoretisk reorientering. Det er vesentlig at Lid så for seg den moderne folkelivsgranskningen som en to-steps metode. I steg 1, som da innebar innsamlingen, måtte det isoleres «tradisjonselementer», slik at de, som han uttrykte det, kunne tale for seg selv. Dermed var det også viktig å samle inn et materiale som var enkelt å kategorisere og hvor «tradisjonselementene» ble entydige og lette å sammenligne med andre slike «tradisjonselementer», både nasjonalt og internasjonalt.

Samtidig produserte denne forskningen, og da spesielt gjennom innsamlingene, en forståelse av tradisjoner som objekter, hvor disse enkelte objektene kunne hentes fram fra tradisjonen og sammenlignes med andre tradisjoner og det moderne. Det var derfor nødvendig å isolere entydige tradisjoner, slik at de i tråd med ord og sak-tankegangen ble tradisjoner om gitte ting og praksiser.

Produksjonen av tradisjonselementer for arkivene, hvor spørrelistene som metode satt tradisjonselementene i tale, gjorde at de teoretiske premissene for forståelsen av tradisjoner ble hensatt til steg 1 av innsamlingen. Steg 2 bestod av den faktiske syntetiseringen av materialet til overordnede påstander om kulturutvikling. Dette gjorde også at forskere som Lid kunne beskrive materialet som at det var tradisjonen selv som talte og at de selv bedrev en «deskriptiv metode». Lid mente at han kun beskrev det som faktisk var der ute og dro slutninger av dette materialet.

I avhandlingen har jeg villet undersøke disse «tradisjonselementene» og produksjonen, betydningen og plasseringen av dem i det overordnede «tradisjonen». Jeg tror isoleringen av tradisjonselementer er vesentlig for hvordan tradisjon har blitt oppfattet utover 1900-tallet og at disse tekstliggjorte objektene har spilt en viktig rolle for

hvordan vi har sett og delvis ser for oss folkekultur, selv om teoriene bak produksjonen av disse tradisjonselementene for lengst har gått ut av bruk. I avhandlingen er jeg derfor opptatt av hvordan kulturforskningen er med å produsere kultur.

I min nærlesning av spørrelistene i *Ord og sed* har jeg vært opptatt av de «objektene», bredt forstått, som blir produsert som følge av hvordan spørrelistene stiller sine spørsmål. De «objektene» jeg her fokuserer på har jeg, med referanse til Susan Leigh Star og James R. Griesemers «boundary-objects», kalt «tradisjonsobjekter» og jeg anser dem som en samproduksjon av elementer som blir til i dette møtet mellom kulturteori og objekter, forstått som tradisjonelle. Videre har jeg undersøkt hvordan disse «tradisjonsobjektene» ble beskrevet for å kunne opprette en «samtale» mellom tradisjonen og det moderne samfunnet, noe jeg mener var en av hovedpoengene med denne forskningen. Men på hvilket grunnlag kunne «tradisjonsobjektene» tale? Eller med Lids ord, hvordan ble det lagt til rette for at de kunne tale for seg selv?

I første del av avhandlingen har jeg gjennomgått de teoretiske premissene for argumentet jeg gjør, før jeg gir en kort historisk oversikt over den forskningen *Ord og sed* var en del av. Som teoretisk inngang har jeg benyttet meg av Mieke Bals narratologiske teori, Latours ANT og Anna Tsings begrep «worlding» for å bygge en ramme for å kunne fokusere på «tradisjonsobjektene» som aktanter i en uuttalt fortelling om tradisjon.

I min historiske oversikt argumenterer jeg for at mellomkrigstidens folkelivs- og folkeminneforskning i Norge hadde utgangspunkt i tysk etnopsykologisk forskning og da med Mannhardt og Frazer som viktige mellomledd. Vesentlig var også arbeidet og siktemålene til Instituttet for sammenlignende kulturforskning som ble

opprettet i Oslo i 1922 og hvor Lid lenge arbeidet. Derfor var også den tidlige folkelivsgranskningen en forskning med religionshistoriske siktemål. Fokuset på folketro fikk derfor stor plass. Det var viktig for en sammenlignende og tverrfaglig forskning på kulturutvikling og da primært for kunnskap om såkalte primitive stadier.

Den analytiske delen av avhandlingen har jeg delt opp i fire kapitler. Først viser jeg hvordan det hovedsakelig var gjenstander og praksiser slik de ble forstått i samtiden, som ble tillagt en fortidig forståelse. Altså grunnen til at de kunne si at det fantes tradisjoner om spesifikke gjenstander, praksiser og fortellinger. De spesifikke forståelsene informanter fortalte om kunne renses bort ved å hevde at de var sekundære begrunnelser, og tradisjonsforskningens teoretiske begrunnelser ble dermed den rette tradisjonelle begrunnelsen. Dermed ble det produsert objekter til tradisjonen som svarte til forskeres teorier.

Disse objektene ble også figurert på kjente utviklingslinjer og hvor da folketro svarer til utviklingen av tro, folkemedisin svarer til utviklingen av medisin og byggeskikk og folkekunst svarer til utviklingen av kunst, med de begrepene og periodiseringene som fantes i disse fagtradisjonene.

I neste kapittel skifter jeg fokus og ser på den forståelsen av tid disse tradisjonsobjektene opptrådte i. Til alt overmål er listene i *Ord og sed* om tid basert på én teori, den mannhardtianske. Jeg viser hvordan denne «folkelige» tidsforståelsen ble forstått som en relasjon mellom menneskene og naturens sykluser. Dermed frigjøres «folket» også fra en historisk utvikling. I stedet blir det menneskets direkte lesning av naturen og dens tegn som blir tradisjonens tid. Jeg viser videre hvordan tradisjonen likevel kunne leses lineært ved at det fokuseres på i hvilken grad folk trodde på personifiseringer av den samme naturen. Dermed innsettes et

utviklingsforløp i den sykliske tiden, fra primitiv til sivilisert. Denne utviklingen blir da forstått som en folkepsykologi, noe som gjør at det skapes et bilde av en «naturlig» tid i tradisjonen, lest gjennom naturens tegn på den ene siden og psykologisk utvikling, altså den mer og mer rasjonelle tolkingen av de samme tegnene, på den andre. På den måten kunne også skikker bli tidsmålere også i en syklisk tidsforståelse.

I det påfølgende kapittelet viser jeg hvordan det vi nå kan tenke som tradisjonens objekter, innsatt i tradisjonens tid ble satt til å kunne tale om «det folkelige» eller «folket». Her var spørrelistene avhengige av å kunne produsere et «brudd» mellom det tradisjonelle og det moderne og hvor da det tradisjonelle, på grunn av den sykliske tidsforståelsen, blir til en temporal enhet. Dermed kan også alle tradisjonsobjektene bli et uttrykk for den samme «verden». Jeg har kalt dette en iscenesettelse. Denne iscenesettelsen inkluderer noen menneskelige og ikke-menneskelige aktører og utelater andre. Dermed hensettes noen profesjoner og sosiale grupper samt visse gjenstander til å være en del av tradisjonen, mens andre blir utelatt.

Denne iscenesettelsen av utvalgte aktører, kunne videre bli brukt som et sted å hente forskningsobjekter til andre fag, som politisk historie eller sosial historie, hvor et stabilt «før» kunne settes i kontrast til et moderne nå. Iscenesettelsen av tradisjonen gjorde også at det ble mulig, spesielt i forskning fra andre fag, å tidfeste akkurat når bruddet mellom det tradisjonelle og det moderne skjedde. En spørreliste framhever for eksempel overgangen fra naturalhushold til pengehushold, en annen motoriseringen av fiskeflåten osv.

«Tradisjonen», som det stabile «før» hvor forskjellige tradisjonsobjekter, som kan settes i relasjon til hverandre selv om de kommer fra forskjellige tider og steder, blir

også å forstå som et reservoar av kunnskap. Forskjellige ting, yrkesgrupper og personer kunne også fungere som «tradisjonsbærere» som kunne hente eller bære over kunnskap fra denne stabile fortiden til samtiden.

I siste analysekapittel bruker jeg innsiktene fra de forrige kapitlene for å snakke om et spesifikt sett med aktanter i tradisjonen, folketrovesner, og hvordan de som tradisjonsobjekter på ulike måter blir satt i tale om tradisjonens irrasjonelle elementer. Jeg viser i kapitlet hvordan deres «eksistens», eller «ikke-eksistens», begrunnes på forskjellige måter. Mens noen er rester av personifikasjonene av grøderikdomsvetter, er andre misforståtte naturlige ting eller psykologiske mekanismer. Andre igjen gir tradisjonen, som et stabilt sted, en litterær kvalitet, ikke helt ulikt skrevne myter eller sagaene. Til sist er det også de som gjør at vesenet blir metonymi for tradisjonen selv, hvor mangelen på vesenets «eksistens» også betyr at samfunnet har blitt moderne. Felles for dem er det likevel at det gjøres et tekstlig arbeid for at disse vesenene skal bli ansett for å ha «eksistert» på den scenen som tradisjonen for samtiden kunne anses å være. Dermed trekker også folketrovesnene med seg hele den fortellingen om, eller oppfatningen av, tradisjonen som jeg har vist i de forrige kapitlene.

Teoriene bak *Ord og sed* må i det store og det hele ses som en måte mellomkrigstidens

kulturforskere kunne tilpasse et nasjonalt materiale til internasjonal etnografi og deres overordnede teorier om kulturutvikling. Det bakenforliggende formålet med spørrelistene var å finne fram til felles psykologiske mekanismer bak kulturutvikling og økologisk innvirkning på den. For å kunne gjøre dette ble det produsert det jeg har kalt tradisjonsobjekter, som pekte tilbake mot et stabilt «før».

Spørrelistene gjorde disse tradisjonsobjektene teoretisk funderte, noe som var vesentlig for at de kunne «tale for seg selv». Det var viktig at det ikke var «folket» som talte, men tradisjonsobjektene som talte om folket. Denne diskursen om tradisjon gav også et sted å plassere irrasjonelle elementer i samfunnet og gjøre dem, så å si, til rester av folketro.

Det vi har å gjøre med her må derfor anses som «hybride» objekter, skapt av teoretiske og tekstlige praksiser. Videre kan vi også tenke oss at det faktisk er disse hybridene som er «det folkelige». Dermed har det også gjennom spørrelisteinnsamlingene blitt produsert slike hybride tradisjonsobjekter. Og selv om ikke Lid intenderte det slik, er de blandinger av akademiske teorier og folkelige objekter, eller det han omtalte som: «Ein lut av det nære levande livet.»